

DIGITÁLIS LÁBNYOM ÉS AZ ONLINE PLATFORMOK AZ EU-BAN¹

ABSZTRAKT

Jelen tanulmány középpontjában a digitális átállás, az online platformok, az aktív és a passzív digitális lábnyom áll, figyelemmel a zöld átállás, a fenntarthatóság követelményeire is. A szerző alapvető célja a digitális lábnyom jelenségének és jelentőségének a vizsgálata, az intézmény fogalmi meghatározása, továbbá a jogrendszerbeli helyének a meghatározása. A gazdaság és a társadalom strukturális változásával, valamint a fogyasztói szokások módosulásával, továbbá az elektronikus kommunikációs eszközök és az online platformok előtérbe kerülésével fontos kérdésként merül fel, hogy a felhasználók kommentjei esetén az átláthatóság követelménye és a tartalomkorlátozás indokoltsága között hol húzódik a határ (lásd „árnyék tiltási” bírósági ítélet).

A kutatás eredményeképpen de lege ferenda javaslattételre is sor kerül a digitális lábnyom fogalmának bevezetésére a jogrendszerünkbe.

Kulcsszavak: aktív és passzív elektronikus lábnyom, online tevékenység, közösségi média, fenntarthatóság, internetes közvetítő szolgáltatások

¹ A tanulmány az NMHH-val kötött EM-1/1/2022. számú együttműködési megállapodásban részletezett feladatok végrehajtása céljából készült.

DIGITAL FOOTPRINTS AND ONLINE PLATFORMS IN THE EU

ABSTRACT

*This study focuses on digital transition, online platforms, active and passive digital footprint, taking into account the requirements of green transition and sustainability. The author's main objective is to examine the phenomenon and the significance of the digital footprint, to define the concept of the institution and to determine its place in the legal system. With the structural changes in the economy and society, as well as changes in consumer habits and the rise of electronic means of communication and online platforms, the question of where the line is drawn between the requirement of transparency in users' comments and the justification for content restriction (see the 'shadow banning' case) is an important issue. The research will also lead to a *de lege ferenda* proposal to introduce the concept of digital footprint into our legal system.*

Keywords: active and passive electronic footprint, online activity, social media, sustainability, internet intermediary services

BEVEZETÉS

A globalizációs folyamat és a hatására kialakuló új típusú helyzetek átszövik életünk, társadalmi és gazdasági viszonyaink szinte minden szegmensét. A robbanásszerű technikai és technológiai fejlődés következtében, a különböző elektronikus kommunikációs eszközök, berendezések megjelenésével, dinamikus korszerűsítésével a digitális környezet megjelenik valamenyny területen, lehetőség nyílik például az elektronikus nyilatkozattételre és az online szerződéskötésre, vagy az online ügyintézésre. Az internet mint az információalapú társadalmak globális világhálózata alapjaiban változtatta meg az életviszonyokat, hatását nemzetek feletti jelenségként fejti ki, hiszen az internetes kapcsolatnak köszönhetően a határon átnyúló jogviszonyok

térnyerése figyelhető meg. A Nemzeti Hírközlési és Informatikai Tanács állásfoglalása² értelmében a gazdasági és társadalmi átalakulás előfeltétele az információtechnológiai forradalom, ugyanakkor az információs folyamatok mellett a társadalom valamennyi alegységére kiterjesztve tartja értelmezhetőnek az információs társadalom fogalmát, mivel e jelenség áthatja életünk valamennyi területét. Az említett folyamatok kihatnak a magánszférára, a gazdasági életre és a közszférára egyaránt, lényegében minden egyes jogterületen megmutatkoznak. Megváltoznak a fogyasztói szokásaink, előtérbe kerülnek az elektronikus úton tett nyilatkozatok és szerződéskötési mechanizmusok, széles körben elterjednek a digitális reklámok, sok esetben személyre szabott módon, köszönhetően a mesterséges intelligenciának.³ Megfigyelhetjük, hogy jelentősen felértékelődik az információ szerepe, ezzel egyidejűleg a számunkra releváns tartalmat hordozó adat sok esetben nehezen szűrhető ki és különíthető el. Az elektronikus közeg szempontjából információ kategóriába tartozik minden, ami digitalizálható⁴ és érdemi, informatív tartalma van a konkrét élethelyzet, jogviszony tekintetében.

A leírt körülmények hatására kialakuló társadalmi és gazdasági rendszerek jellemzésére többféle kifejezés alakult ki, így az innovációs gazdaság, a tudásgazdaság, a hálózati gazdaság, a digitális gazdaság, a súlytalan gazdaság, az elektronikus gazdaság, az internetgazdaság és az új gazdaság.⁵

Jelen kutatás keretében a digitalizáció, a digitalizációs folyamat áttekintéséből kiindulva vizsgáljuk meg annak kimutatható, várható hatásait az online platformok tekintetében. A bevezetőben jeleztük, hogy a digitalizáció gyakorlatilag az életünk minden szegmensében, valamennyi ágazatban érezteti hatását, aminek bemutatása jelen tanulmányban nem lehetséges, ezért jelen kutatásunkat leszűkítjük a megjelölt kérdésekre. Kiemelten foglalkozunk a digitális lábnyom jelenségével, a fogalmi alapok keretében javaslatot teszünk annak meghatározására és lehetséges jogrendszerbeli helyére.

² A Nemzeti Hírközlési és Informatikai Tanács álláspontja az „információs társadalom” értelmezéséről 2005.

³ A mesterséges intelligenciával kapcsolatban lásd SIMON 2022; DOMINEK 2025.

⁴ SHAPIRO–VARIAN 2000: 13.

⁵ SZABÓ–HÁMORI 2006: 43.

A dinamikus fejlődés a jogalkotó számára is komoly feladatot jelent. Az újabb és újabb kihívások jogi megítélése szempontjából az is jelentős, hogy az Európai Unió miként viszonyul ezekhez a helyzetekhez, milyen szabályozáspolitikát követ, mennyire tekinthetjük aktív szabályozónak a vizsgált területek tekintetében.

Alapvető célunk a kutatással érintett területek normatív hátterének bemutatása azzal, hogy az ellentmondásokra, gyakorlati problémákra, az esetlegesen még nem szabályozott kérdésekre külön felhívjuk a figyelmet, egyúttal megoldási javaslattal élünk.

FOGALMI ALAPVETÉSEK

A digitalizáció, a digitális átállás gyakorlati és jogi definiálásán túl, azokra alapozva vizsgáljuk meg a digitális lábnyom és az online platform fogalmát, valamint a legfontosabb normatív vonatkozásokat.

Digitalizáció

A digitalizáció, a digitális környezet kifejezés napjainkra széles körben elterjedt és általánosan használatos. A digitális környezet és a digitális átállás alapja az elektronikus kommunikációs eszközök megjelenése és dinamikus fejlődése. A látványos fejlődés előfutárának tekinthetjük az információs társadalom és az információs társadalommal összefüggő szolgáltatás megjelenését. Az igen hangzatos jelenség és jogintézmény, az információs társadalom és az információs társadalommal összefüggő szolgáltatás a múlt század közepén jelent meg a japán társadalomtudományban 1961-ben, amelynek angol változata, az *information society*, közel tíz év múlva született meg.⁶ Az információs társadalom mintegy két évtizeden keresztülénytelen meghatározás nélkül más szavak szinonimájaként volt használatos a posztindusztriális társadalom leírására. Az 1980-as évektől figyelhető meg az elméleti aspektussal karöltve a gyakorlati oldal mint stratégiai

⁶ Z. KARVALICS 2007: 29–30.

irány megjelenése. Az Európai Unió keretein belül a Martin Bangemann nevével fémjelzett jelentés foglalkozott a kérdéskörrel. Az Európai Tanács 1993 végén felkért egy szakértői csoportot az információs társadalommal összefüggő prioritások és feladatok meghatározására. A csoport vezetésére az Európai Bizottság illetékes biztosa, Martin Bangemann lett kijelölve. A munka eredményeként publikálták 1994. május 26-án a Bangemann-jelentés néven közismertté vált, *Európa és a globális információs társadalom* című szakmai anyagot.⁷ A Bangemann-jelentésben a következő ajánlásokat fogalmazták meg:

- a) „A kommunikációs hálózatok kölcsönös csatlakoztathatósága, a szolgáltatások és alkalmazások kölcsönös üzemeltethetősége, azaz az informatikai eszközök szabványosítása.
- b) Egy közös és egyeztetett szabályozási keret kialakítása Európában és mindenütt, ahol nemzetközileg elfogadható
 - a szellemi alkotások védelmére;
 - a titoktartásra, és az információ biztonságára;
 - a magánszféra védelmére.
- c) A távközlési ágazat liberalizálása, monopol helyzetek megszüntetése.
- d) Hálózati díjszabások csökkentése.
- e) Szélessávú (gyors) hálózatok kiépítése.”⁸

Megjegyezzük, hogy az 1994-es Bangemann-jelentés a definíció leszűkítését eredményezte, mivel elsősorban a számítástechnikával és a hírközléssel összefüggésben tárgyalja a kérdéses intézményt. A hivatkozott megállapítással a Nemzeti Hírközlési és Informatikai Tanács is foglalkozott, állásfoglalása szerint indokolatlan az említett két területre korlátozás tekintettel arra, hogy a társadalom minden egyes alegységére kiterjed a vizsgált jelenség.⁹ „Az informatikai, a telekommunikációs és médiatechnológia fejlődési sebessége az elmúlt években lényegesen gyorsabb volt a fejlett társadalmakban, mint a korábbi műszaki-tudományos eredmények elterjedésének

⁷ LAPSÁNSZKY 2016: 2.2. pont.

⁸ KOVÁCS–SZONDI 2003: 5–7, továbbá D10–European Union 1995.

⁹ A Nemzeti Hírközlési és Informatikai Tanács álláspontja az „információs társadalom” értelmezéséről 2006.

a sebessége [...] E technológiai fejlődés társadalmi léptékű változásainak a szakirodalom – a gazdasági ciklusok elmélete felől közelítve a jelenségekhez – az információs társadalom nevet adta.”¹⁰

A vonatkozó szakirodalomban az információs társadalom meghatározására négy fő elmélet alakult ki, amelyek alapvetően a követői által kiemelt domináns elem(ek) köré szerveződtek, nevezetesen a robbanásszerű műszaki háttér fejlődésére épülve a társadalmi, a gazdasági szükségletek és igények, az információáradat és végül ezek együttes jelenléte. Az információközpontúságot képviselők szerint a rohamos és látványos, sok esetben követhetetlen ütemű fejlődésnek köszönhetően rövid idő alatt óriási mennyiségű információ osztható meg széles körben. Az informatív adattartalom felértékelődött napjainkra, az egyes élethelyzetekben, jogviszonyokban, jogviták rendezése során elengedhetetlen a szükséges információ beszerzése, megfelelő értelmezése. Központi elemmé vált az információ, amely azóta töretlen. A társadalomelméleti megközelítést vallók szerint az említett folyamat a társadalommal szemben is komoly elvárást támaszt, hiszen mind a jogalkalmazónak,¹¹ mind a jogalkotónak felkészülten kell fogadnia ezeket a változásokat. Az említett változások komoly kihívás elé állíthatják a jogalkotót is, hazai és nemzetközi szinten egyaránt. A gazdaságelméleti nézet szerint a hangsúly a gazdasági folyamatokra tevődik át, hiszen a gazdasági és egyben a kereskedelmi folyamatok jelentős strukturális változása figyelhető meg. A kommunikáció, a jogügyletek színtere egyre inkább az online térbe tolódik el. A komplex megközelítés alapján helytelen az egyes tényezőket külön-külön szemlélni, hiszen azok egymást befolyásolva, kölcsönhatásban vannak jelen. A technikai-technológiai fejlődés hatására nyílt meg az út a határtalan kereskedelem és információáramlás előtt, mindeerre pedig fel kell készülnie a társadalom egészének.

A gazdasági és társadalmi környezet drasztikus változása meg kell hogy jelenjen a normarendszerben, nemzetközi szinten is. A következő pontban

¹⁰ MAJÓ 2006: 30; STRIHÓ 2009: 127.

¹¹ Jelen esetben tágran értelmezzük a jogalkalmazót, így az egyes emberek hétköznapijai során történő jogalkalmazástól kezdve a hatósági és a bírósági jogalkalmazást is ideértjük.

megvizsgáljuk, hogy mit jelenet a digitális lábnyom kifejezés és milyen fő jogi vonatkozásai vannak.

Digitális lábnyom

A digitális lábnyom (*digital footprint*) normatív meghatározása még várat magára, így célszerű annak szó szerinti jelentéséből kiindulni. A kérdéses fogalom a virtuális térben megjelenő (láb)nyomok összességét takarja, vagyis minden online megnyilvánulás, például elektronikus levél, sms, fénykép/ videó feltöltése/megosztása, valamely poszthoz kapcsolódó véleménynyilvánítás (szöveges komment, érzelmi reakciót jelentő ikon), földrajzi helymeghatározás stb., amely az érintetthez köthető. Az elektronikus közegben tett nyilatkozatok, az ott tanúsított magatartások összességéből mindenkihez kapcsolható egy egyedi lábnyom. Az ismert kiberbiztonsági szakértő, Eugene Kaspersky leírása szerint a digitális lábnyom, más néven a digitális árnyék vagy elektronikus lábnyom az internethasználat során hagyott adatokból álló nyomokat takarja. A szakember kiemeli, hogy az internethasználó aktív és passzív magatartása egyaránt hozzájárul a digitális lábnyoma kialakításához. Aktív a digitális lábnyom, amikor a felhasználó szándékosan oszt meg adatot, információt az online térben, a közösségi felületeken (a sütik elfogadása, fénykép közzététele, felhasználónévvel, profillal bejelentkezik webes felületre stb.). A passzív változat lényege, hogy a személyről a hozzájárulása és/vagy a tudomása nélkül gyűjtenek adatokat a virtuális térben (keresés a neten, véleménynyilvánítás ikonnal stb.).¹²

A mesterségesintelligencia-alapú technológia, a ChatGPT válasza szerint a digitális lábnyom az a nyom, amelyet az emberek hagynak maguk után az interneten, amikor digitális eszközöket használnak. Ez magában foglal minden online tevékenységet, például a kereséseket, a közösségi médiában történő interakciókat, az e-mail küldését, az online vásárlást, illetve az internetes böngészést. A ChatGPT is megkülönbözteti az aktív és a passzív digitális lábnyomot, emellett kiemeli, hogy típustól függetlenül befolyásolja az adataink biztonságát és a magánéletünket is. Az online tevékenységeink

¹² Kaspersky [é. n.].

alapján személyes információkat gyűjthetnek rólunk, amelyeket marketing-, elemzési vagy akár rosszindulatú célokra is felhasználhatnak.

Tekintettel arra, hogy a digitális lábnyom de facto létezik és érezteti a hatását szinte minden egyes élethelyzetben, jogviszony relációjában, elengedhetetlen annak jogi meghatározása és normatív minősítése. Jelenleg sem a hazai normarendszer, sem a nemzetközi jogi, így az európai uniós szabályok sem tartalmazzák a digitális lábnyom fogalmát. Az alábbi meghatározás deklarálását javasoljuk:

Digitális lábnyomnak minősülnek az online térben tett nyilatkozatok, közölt információk, adatok, vélemények, feltöltött és/vagy megosztott fényképek, videófilmek, mások által megjelenített posztokkal kapcsolatos megnyilvánulások összessége, amelyek az érintett személyre közvetlenül vagy közvetve vonatkoznak.

A hazai jogrendszerben az internetes közvetítő szolgáltatások egyes szabályairól szóló 2023. évi CIV. törvény értelmező rendelkezéseit [2. § (1) bekezdés] célszerű kiegészíteni e fogalommal. A részletszabályok tekintetében a már meglévő rendelkezéseket szükséges és javasolt alkalmazni a konkrét élethelyzet, esetleges jogvita rendezésére, megoldására. A digitális lábnyommal kapcsolatos kérdések jellemzően az alapjogvédelmet érintik, így például a személyiségvédelmet, továbbá adatvédelmi kérdéseket, amelyek a virtuális tér okán a kibervédelem szükségességét vetik fel. Önmagában a globalizáció, a technikai-technológiai háttér rohamos fejlődése, a digitalizáció és az internethasználat megalapozza a vizsgált jelenség létjogosultságát azzal, hogy a közösségi felületek, a *social media* hatványozottan növeli annak jelenlétét. A digitális lábnyom fokozott veszélyforrás, ugyanakkor hasznos is lehet, hiszen például egyszerűen visszakereshető szinte bármilyen adat, információ, így egy-egy hatósági vagy bírósági eljárás során elősegítheti a bizonyítási eljárás eredményességét. A következőkben áttekintjük az online platform fogalmát és alapvető jellemzőit.¹³

¹³ Lásd még a közvetítő szolgáltató felelősségével kapcsolatban STRIHÓ 2024.

Online platformok

A digitalizált világban szinte mindennapos kifejezéssé vált az internetes platform. A hétköznapi nyelvhasználatban és a szakirodalomban is gyakran használjuk például a social media (azaz a közösségi média), a közösségi platform, az internetes platform, a közösségi felület, a közösségi oldal kifejezéseket.¹⁴ Jelen tanulmányban kiemelt megnevezéseket szinonimaként használjuk azzal, hogy meglátásunk szerint egy átfogó, általános megjelölésként javasoljuk bevezetni az internetes platform vagy internetes felület szavakat. Az elérhető meghatározások között a lényegi különbség a definíció alapjában, annak megítélésében mutatkozik, hiszen példának okáért a fogyasztóvédelmi vagy a versenyjogi, esetleg reklámszempontú vizsgálat eltérő prioritásokhoz vezethet.

A francia Államtanács definíciója szerint internetes (digitális) platformnak tekinthetünk minden olyan internetes oldalt, amely lehetővé teszi harmadik személyek számára, hogy tartalmakat, szolgáltatásokat, árukat kínáljanak, ideértve minden olyan online platformot, amely ezekhez biztosít hozzáférést (például alkalmazásboltok, keresőmotorok).¹⁵ Bartóki-Gönczy Balázs a platform alatt azon piaci szereplőket érti, amelyek biztosítják egy kétoldalú piacon két jól elkülönült csoport közötti kapcsolatteremtést.¹⁶ A kétoldalú piac jelenségét Nemeslaki András a platformgazdaságtanból vezetheti le,¹⁷ azzal, hogy a kapcsolódó versenyjogi vonatkozásokat is megjelöli, Szilágyi Pál nyomán.¹⁸ A marketingszempontú megközelítés értelmében a górcső alá vett jelenség a felhasználók által feltöltött információk összességét jelenti, amely nem pusztán egy adathalmazra értendő, hanem egyidejűleg funkcionál marketingeszközként,¹⁹ információforrásként és stratégiaként.²⁰ Egyes szerzők egy rózsaszín elefánttal azonosítják

¹⁴ GOMBOS–STRIHÓ 2022.

¹⁵ Conseil d'État 2014

¹⁶ Fogalmának elemzésére lásd BARTÓKI-GÖNCZY 2018: 8.

¹⁷ NEMESLAKI 2020.

¹⁸ SZILÁGYI 2012.

¹⁹ TARIQ–WAHID 2011.

²⁰ MANGOLD–FAULDS 20109.

a fogalmat, mivel sok esetben képezi egyrészt a beszélgetések középpontját, másrészt „[a]bsztrakt, megfoghatatlan, kissé nehezen érthető és még felfedezésre vár”.²¹ A hivatkozott forrás ugyan egy évtizeddel ezelőtti, mégis időtálló a leírás, hiszen a terület jelenleg is felfedezésre és szabályozásra vár, tehát mind a jogalkalmazó, mind a jogalkotó számára komoly és folyamatos feladatot jelent. Zódi Zsolt álláspontja szerint a platform napjainkra jogi fogalommmá vált.²² Kiss György IT fogalomként, a technológiai fejlesztések összességéként jelöli meg az online platformot.²³ Menyhárd Attila a platformokat kereskedelmi közvetítőként határozza meg, hiszen különböző felhasználói csoportok egymás közötti interakcióit működtetik, valamint áruk és szolgáltatások piacra juttatásának eszközei, amelyek azonban korlátozhatják a hozzáférést és a szereplők magatartását is.²⁴

Az Európai Unió értelmezésében, nevezetesen az Európai Parlament és a Tanács 2022. október 19-i (EU) 2022/2065 rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról és a 2000/31/EK irányelv módosításáról (Digital Services Act, DSA) alapján online platformnak minősül minden olyan tárhelyszolgáltatás, amely a szolgáltatás igénybe vevőjének kérésére információkat tárol és nyilvánosan terjeszt, kivéve, ha ez a tevékenység egy másik szolgáltatás kisebb vagy kizárólag kiegészítő eleme, vagy a fő szolgáltatás kisebb funkcionalitása, amely objektív és technikai okokból nem használható az említett másik szolgáltatás nélkül, és az ilyen elem vagy funkcionalitás másik szolgáltatásba való integrációja nem a rendelet alkalmazhatóságának elkerülésére szolgál.²⁵ A tárhelyszolgáltatás, vagyis valamely gazdaszámítógép biztosítása pedig a közvetítő szolgáltatás egyik nevesített típusa.

A DSA külön nevesíti az online platformok egy sajátos csoportját, nevezetesen az online óriásplatformot tekintettel a potenciális fogyasztóvédelmi és versenyjogi hatására. Online óriásplatformnak minősül az online platform, amennyiben az havonta átlagosan 45 millió feletti aktív

²¹ NAGY 2010.

²² ZÓDI 2021, 2019.

²³ KISS 2021.

²⁴ MENYHÁRD 2021.

²⁵ DSA 3. cikk i) pont.

felhasználónak kínálja szolgáltatásait az Európai Unióban.²⁶ Az Európai Bizottság a következő platformokat sorolta ez utóbbi körbe,²⁷ így az az AliExpress, az Amazont, az Apple-t, a Pornhubot, a Bookingot, a Google-t (Google Search, Google Play, Google Maps, Google Shopping, YouTube), a Sheint, a LinkedInt, a Metát (Facebook, Instagram), a Binget, az XNXX-et, a Pinterestet, a Snapchatet, a Stripchatet, a TikTokat, a Twitteret, a Temut, az XVideo, a Wikipédiát és a Zalándót.

Megjegyezzük, hogy a vizsgált jelenségre használt elnevezésekből kiindulva az online platform tűnik egy generális fogalomnak, valójában az online platform a közvetítő szolgáltató egyik alcsoportjának körét bővíti a fentiek alapján. Legyen szó azonban bármelyik definícióról, bármelyik kiemelt szempontból, egyértelműen központi elemnek minősül a piac²⁸ és a potenciális fogyasztók figyelmének a felkeltése – adott versenykörülmények és versenyfeltételek mellett –, megszólítása és a szolgáltatásnyújtás.

A következőkben kiemeljük a digitális átállás fő mozzanatait, figyelemmel a fenntarthatóság követelményére is.

A ZÖLD ÁTÁLLÁS ÉS A DIGITÁLIS LÁBNYOM

A digitális átállás során meghatározó szempont a fenntarthatóság érvényesülése mind a gyakorlatban, mind a mindenkori gazdasági-társadalmi igényekhez igazodó jogi szabályozás területén. Különösen kiemelt terület az energiaszektor, az energiapolitika. A globális felmelegedés és a klímaváltozás jogi szempontból is számtalan kérdést, valamint feladatot vet fel a környezetjog területén. A környezetvédelmi jog viszonylag későn, csak

²⁶ DSA 25 cikk (1) bekezdés. Az aktív felhasználói szám meghatározásánál figyelembe kell venni az európai uniós népesség nagyságát, havonta átlagosan hány fő vette igénybe a szolgáltatást az EU-ban, a szolgáltatáshoz való hozzáférési lehetőségeket [DSA 25. cikk (3) bekezdés].

²⁷ Very Large Online Platform, lásd: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/list-designated-vlops-and-vloses#ecl-inpage-alibaba>

²⁸ A piac központi szerepéről és a piac meghatározásának jelentőségéről lásd Szűcs 2021.

a harmadik generációs jogok részeként értékelődött fel. Az Európai Unió preferált törekvése az energia karbonsemleges módú előállítása. Az Európai Unió 2020-ban adta ki téli csomagját a versenyképes fenntarthatóság jegyében, amelynek 4 fő pillére közül az egyik az energiatermeléshez kötődik. A célkitűzés lényege az energiatermelésben a szén részarányának csökkentése, minél több megújuló energia integrálása a hálózatba oly módon, hogy a hálózat stabilitását is megőrizze, mindezt úgy, hogy az Európai Unió gazdaságilag is megerősödjön. Az energiapolitika területén jelzett prioritás érvényesüléséhez nagyban hozzájárul éppen a digitalizáció, példának okáért a tényleges üzlethelyiségek számának csökkentése, a digitális kereskedelem széles körű elterjedése okán. Az online felület sajátos lehetőséget biztosít az ügyfelekkel, a fogyasztókkal, a felhasználókkal való kapcsolattartásra, biztosítható az interaktivitás egy korlátok nélküli globális világban. A dinamikus technológiai fejlődés ellenére célszerű valamennyi cégnek, szervnek, szervezetnek arra törekedni, hogy az általuk működtetett webes felület az ügyfelek, a fogyasztók, a felhasználók által kezelhető legyen különösebb képzés és gyakorlás nélkül is.

A következőkben a digitális egységes piac meghatározásából kiindulva ismertetjük a digitális átállás fő lépéseit, valamint a fenntarthatósággal kapcsolatos kérdéseket.

Fenntarthatóság és digitális piac

Az Európai Unió egységes belső piacának markáns részét képezi a digitális egységes piac (*Digital Single Market*), amelynek van egy tág és egy szűk megközelítése.²⁹ Tág értelemben a digitális egységes piac az Európai Unió belső piacának mindazon szegmensét felöleli, amely a digitalizáció által érintett, de facto szinte minden területre kiterjed a hatása. A digitális egységes piac szűk tartalmú megközelítése alapján kizárólag az elektronikus kereskedelemre vonatkozó rendelkezéseket, törekvéseket és jogintézményeket foglalja magában.

²⁹ A digitális egységes piaccal kapcsolatban lásd STRIHÓ 2020a: 25–31.

Az Európai Unió gazdasága és társadalma digitalizálódásának mértékét valamennyi tagállamra kiterjedően a DESI-index (*Digital Economy and Society Index*) mutatja meg. Az említett mérőszám több dimenzió integrálásával állapítja meg az egyes tagállamok digitális fejlettségi szintjét, nevezetesen a hálózati összekapcsoltság (*connectivity*), a humán tőke (*human capital*), az internetes szolgáltatások használata (*use of internet services*), a digitális technológiák integráltsága (*integration of digital technology*) és a digitális közszolgáltatások (*digital public services*) alapján.³⁰

Mintegy tíz évvel ezelőtt, az „Új kezdet Európa számára a munkahelyteremtés, a növekedés, a méltányosság és a demokratikus változás programja” című³¹ dokumentumban deklarálták a kiemelt feladatokat, feladatcsoportokat a digitalizációra is figyelemmel. A téma szempontjából kiemelkedő jelentőségű a Digitális Európa Program, amelyre vonatkozóan 2021. január 1-jén hatályba lépett az irányadó rendelet, meghatározva a 2021–2027-es időszak teendőit.³² A jogforrásban az alábbiak fogalmazódnak meg célkitűzésként:

- Az Unió nagy teljesítményű számítógépes (HPC) és adatfeldolgozási kapacitásainak kiépítése és megerősítése, és széles körű elterjedésük biztosítása az olyan közérdekű területeken, mint az egészségügy, a környezetvédelem és biztonság, valamint a vállalkozások, így a kkv-k körében.
- Alapvető mesterséges intelligenciához kötődő kapacitások, például adatforrások és algoritmuskönyvtárak létrehozása és megerősítése, ezek elérhetővé tétele minden vállalkozás, illetve közigazgatási szerv számára, valamint a tagállamokban meglévő mesterségesintelligencia-tesztelési és kísérleti létesítmények megerősítése és összekapcsolásuk szorgalmazása.
- Annak biztosítása, hogy az Európai Unió digitális gazdaságához, társadalmaához és demokráciájához szükséges alapvető kapacitások létrejöjjenek és elérhetők legyenek az Európai Unió közsférája és üzleti vállalkozásai

³⁰ Lásd: European Commission [é. n.]

³¹ Jean-Claude Juncker nyitóbeszéde, Strasbourg, 2014. július 15.

³² Az Európai Parlament és Tanács (EU) 2021/694 rendelete.

számára, valamint az Európai Unió kiberbiztonsági ágazata versenyképességének növelése.

- ♦ Annak biztosítása, hogy a jelenlegi és jövőbeli munkaerő könnyen el tudja sajátítani a korszerű digitális készségeket, nevezetesen a nagy teljesítményű számítástechnika, a mesterséges intelligencia és a kiberbiztonság területén, azáltal, hogy bárhol legyenek is, a diákok, friss diplomások és jelenlegi munkavállalók meg tudják szerezni és tovább tudják fejleszteni ezeket a készségeket.
- ♦ A digitális kapacitások, nevezetesen a nagy teljesítményű számítástechnika, mesterséges intelligencia és kiberbiztonság legjobb felhasználásának elterjesztése az egész gazdaságban, a közérdekű területeken és a társadalomban, ideértve az interoperábilis megoldások bevezetését a közérdekű területeken és a technológiához és know-how-hoz való hozzáférés biztosítását minden vállalkozás, különösen a kkv-k számára.³³

A Digitális Európa Program alapvetően öt terület kiemelésével támogat, finanszíroz kapcsolódó programokat, így a szuper-számítástechnika, a mesterséges intelligencia,³⁴ a kiberbiztonság, korszerű digitális készségek és tudás megszerzése, továbbá az elektronikus lehetőségek széles körű használata. A megfogalmazott prioritások között megjelenik a digitalizáció, az azzal kapcsolatos információk készségi szintű elszájtítása, a gazdasági növekedés, a potenciális kihívások – mint például a mesterséges intelligencia vagy a kibertámadás – kezelése. A program végrehajtásával összességében az Európai Unió gazdasági és társadalmi viszonyainak a digitalizációját segítik elő.

A Tanács „Európa digitális jövőjének alakításáról” szóló következtetéseit kinyilatkoztatta, amelyben az európai uniós digitális stratégiával kapcsolatos álláspontját fejt ki. A Tanács foglalkozik a konnektivitás, a digitális

³³ Európai Bizottság 2018.

³⁴ Megjegyezzük, hogy a Digitális Európa program megvalósítása nehézségekbe ütközik, hiszen például az Európai Számvevőszék különjelentésében foglaltak szerint az európai uniós mesterséges intelligencia ökoszisztéma kialakítása érdekében hozott intézkedések eddig csekély hatást gyakoroltak. Európai Számvevőszék 2024: 53.

értékláncok, az e-egészségügy, az adatgazdaság, a mesterséges intelligencia kérdésével és az online platformokkal.³⁵

A jogalkotás területén számtalan, a digitális átállást elősegítő, azt támogató és normatív mederben tartó rendelkezést fogadtak el, amelyek közül az európai uniós digitálisjogszabály-csomag (DSA – *Digital Services Act*/Digitális szolgáltatásokról, DMA – *Digital Markets Act*/Digitális piacokról, DGA – *Digital Governance Act*/Adatkormányzási rendelet) a legújabbak közé tartozik. A folyamatra jelentős hatást gyakorol az éghajlatváltozás, valamint a párhuzamosan megfigyelhető környezetkárosodás és környeztkárosítás, tekintettel arra, hogy egzisztenciális veszélyt, fenyegetést von magával. A nemzetközi tér, így az Európai Unió új növekedési stratégiája egyaránt a fenntarthatóságot jelöli meg prioritásként, a versenyképesség megőrzése mellett. A fenntarthatóságon és a versenyképességen kívül alapvető szempont a fogyasztóvédelem is.

Az európai zöld megállapodás keretében deklarált online vonatkozású rendelkezések is jelentősek, tekintettel arra, hogy a fenntarthatóság globálisan előtérbe került, így a digitális átállás folyamatát is meghatározza. Az európai zöld megállapodás egy olyan szakpolitikai intézkedéscsomagot jelöl, amely a zöld átállás folyamatát segíti elő a 2050-re kitűzött klímasemlegesség elérése érdekében.³⁶ Alább összekötjük a fenntarthatóság követelményét az online platformokkal.

Fenntarthatóság és az online platformok

A különböző ügyletek, nyilatkozatok helyszíne fokozatosan, egyre nagyobb mértékben áttevődik az online világba, így a közösségi platformok is egyre nagyobb szerepet játszanak.

„Az Európai Bizottság 2021. március 9-én bemutatta az Európai Unió 2030-ig megvalósítandó digitális átalakulására vonatkozó jövőképét és megoldási javaslatait, amelynek értelmében az EU 2021-től 2030-ig tartó digitális

³⁵ A Tanács (2020/C 202 I/01) következtetései Európa digitális jövőjének alakításáról.

³⁶ Lásd Európai Tanács [é. n.]

évtizedének végére négy sarkalatos ponton lehet és kell javítani Európa digitális felkészültségét. A készségek – infrastruktúrák – vállalkozások – közszolgáltatások négyesében gondolkodva egyrészt a felhasználók, fogyasztók, polgárok³⁷ digitális készségeit növelni szükséges,³⁸ továbbá jelentősen bővíteni kell az infokommunikációs szakemberek számát. Másrészt biztosítani kell a korszerű technológiát,³⁹ biztonságos, összekapcsolt és fenntartható digitális infrastruktúrákat kell teremteni.⁴⁰ Harmadrészt technológiafejlesztéssel el kell érni a vállalkozások digitális átalakulását⁴¹ mind az innovációban élenjárók támogatásával,⁴² mind pedig a lemaradók alapkészségeinek emelésével.⁴³ Negyedrészt pedig a közszolgáltatások digitalizálása a cél.⁴⁴

A 21. század – fenti célkitűzésekben is megfogalmazott – technikai újításai egyértelműen azzal a hatással járnak, hogy mind több felhasználó, fogyasztó helyezi át életének egy szegmensét az elektronikus térbe, elsősorban különböző közösségi platformok segítségével.”⁴⁵

Megfigyelhetjük többek között a gazdasági-kereskedelmi folyamatok átstrukturálódását, a marketingtevékenységgel, azon belül a reklámozással szembeni újszerű igényeket, a fogyasztói szokások módosulását. A médiafogyasztás

³⁷ Javasolt a sérülékeny felhasználók, csoportok speciális felkészítése.

³⁸ A célkitűzés az, hogy a népesség legalább 80%-a rendelkezzen digitális alapkészségekkel.

³⁹ Számítástechnikai fejlesztésekkel a kvantumgyorsulással rendelkező számítógép-technológiát kell elérni.

⁴⁰ Célkitűzés az 5. generációs 5G technológia általánossá tétele, adat oldalról pedig 10 ezer klímasegleges és fokozottan biztonságos peremhálózati csomópont kialakítása, a felhőtechnológia jelentős bővítése.

⁴¹ Célkitűzés, hogy az uniós vállalkozások 75%-a használja a felhőszolgáltatásokat, a mesterséges intelligenciát és a nagy adathalmazokat.

⁴² „Unikornisok” finanszírozása.

⁴³ Ez főként a kései csatlakozó kkv- (kis- és középvállalkozói) szektorra vonatkozó elképzelés, a digitális alapkészségek 90%-ra emelésével.

⁴⁴ A kulcsfontosságú közszolgáltatások teljes spektrumának online térbe helyezése a cél. Ezek között említhető az e-egészségügy (egészségügyi adatokhoz való teljes körű hozzáférés biztosítása a polgárok részére) és a digitális személyazonosítók használatának növelése.

⁴⁵ GOMBOS–STRIHÓ 2022: 149.

egyre inkább a közösségi felületekre helyeződik át, ezáltal előtérbe kerülnek az úgynevezett véleményvezérek. Az influencer⁴⁶ olyan személy, akinek a közösségi platformokon megjelenve meghatározó befolyása van a követői körében,⁴⁷ ezáltal nemcsak a gazdasági élet jelentős szereplője, hanem a fenntarthatóság követelményének hatékony érvényesülését is elősegítheti, valamint a kibertér veszélyeinek csökkentésében aktívan részt vehet. Az esetleges kiberbiztonsági kockázatok mérséklését a véleményvezéreken kívül különböző kiberbiztonsági termékek és szolgáltatások biztosíthatják, így például a különböző oktatási intézmények, kutatóintézetek ez irányú tevékenysége, a felhasználók felhasználóspecifikus felkészítése vagy a média, továbbá a cégek esetén az ESG szoftver⁴⁸ alkalmazása.

Fontos hangsúlyozni, hogy minél nagyobb méreteket ölt a digitalizáció és az összekapcsoltság foka, annál nagyobb a kiberbiztonsági kockázat.⁴⁹ Ebben a folyamatban a vele járó veszély ellenére kiemelt jelentősége van a közösségi médiának.

ÖSSZEGZÉS

A digitalizáció begyűrűzött az élet minden területére, hatással van a jogi és a magánjogi jogviszonyokra is. Érdekes jelenség, hogy a civilisztika területén látványos és nagy általánosságban elfogadott az elektronikus kommunikációs eszközök jelenléte és alkalmazása, szemben a közigazgatással.⁵⁰ A bizalmatlanság csökkentésében jelentős szerepe lehet a jogalkotónak,

⁴⁶ Lásd STRIHÓ 2020b.

⁴⁷ Az influencerek népszerűségét az érintett közösségi oldal követőinek, a kedvelések és a megosztások számából lehet megállapítani.

⁴⁸ ESG szoftver: olyan IKT-termék, amely támogatja a vállalatot vagy az általa megbízott jogi vagy természetes személyt az ESG adatszolgáltatási kötelezettségnek való megfelelésben, az adatgyűjtésben és adatkezelésben, a teljesítményértékelés elvégzésében. 2023. évi CVIII. törvény, 7. § 8. pont.

⁴⁹ Az EU-ban lásd az Európai Unió Kiberbiztonsági Ügynökség (ENISA) tevékenységét.

⁵⁰ A jogalkotó részéről is megjelenik az elektronikus közigazgatás támogatása, azonban jellemzően sokkal bizalmatlanabbak vagyunk ezen eljárások kapcsán. A források között valószínűsíthető a hivatali szférával szembeni nagy fokú bizalmatlanság, amely

a folyamatos és közérthető tájékoztató anyagoknak, képzéseknek, a társadalom tudatos felkészítésének.

Jelen tanulmány középpontjában a digitális átállás, a közösségi platformok és a digitális lábnyom állt, figyelemmel a fenntarthatóság követelményére is. Meghatároztuk a fenntarthatóság jelenségét, a digitális átállás fő vonalaként a Digitális Európa programot, valamint utalás szintjén a kapcsolódó jogalkotási folyamatot. Ez utóbbi köréből kiemeltük a Digital Services Act, vagyis a digitális szolgáltatásokról szóló európai uniós rendeletet, figyelemmel az online platformra és az online óriásplatform jelentőségére.⁵¹ A gyakorlatban már megjelent az első „árnyék tiltási” bírósági ítélet, amely a DSA 17. cikkében foglalt tartalommoderálási előírások betartásának vizsgálatára vonatkozóan született.⁵² A hivatkozott döntés alapján felmerül a kérdés, hogy a felhasználók kommentjei esetén az átláthatóság követelménye és a tartalomkorlátozás indokoltsága között hol húzódik a határ.

Alapvető fontosságú egy-egy jelenség intézményesítése, jelen esetben a digitális lábnyom fogalmának deklarálása, valamint jogrendszerbeli helyének meghatározása. A tanulmányban vázoltak és a kapcsolódó kutatás alapján az alábbi *de lege ferenda* javaslattal élünk:

Digitális lábnyomnak minősülnek az online térben tett nyilatkozatok, közzölt információk, adatok, vélemények, feltöltött és/vagy megosztott fényképek, videófilmek, mások által megjelenített posztokkal kapcsolatos megnyilvánulások összessége, amelyek az érintett személyre közvetlenül vagy közvetve vonatkoznak.

Komoly jogalkotói feladat ered abból a körülményből, hogy a technológiai-technikai háttér sokkal nagyobb lendülettel fejlődik, mint ahogy azt a jogalkotási mechanizmus követni tudná. A határtalanság tehát nemcsak földrajzilag jelenik meg, hanem az elektronikus nyilatkozattételhez szükséges eszközök, módszerek tekintetében is. Igaz, hogy a virtuális világ számtalan

azonban nem csak az elektronikus út alkalmazásakor mutatható ki. A digitalizáció közigazgatási megjelenéséről lásd STRIHÓ 2013.

⁵¹ A 2023-ban közzétett jelentések magatartási kódexnek való megfelelését vizsgálja Mündges, jelezve, hogy csak részben felelnek meg az előírásoknak. MÜNDGES–PARK 2024.

⁵² LEERSSSEN 2024.

potenciális veszélyforrást hordoz magában, ugyanakkor éppen az online műveletek, az elektronikus jelenlét, a digitális átállás által tudjuk elősegíteni a fenntarthatóság megvalósítását. Kiemeljük a prevenció, az ellenőrzés és a felügyelet fontosságát a fogyasztói tudatosság mellett. Az említett körülmények okán a társadalomnak és azon belül a jogásztársadalomnak is folyamatos készségben kell lennie. Fontos a nemzetközi fellépés és összefogás a gyakorlatban és a jogi életben egyaránt.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Nemzeti Hírközlési és Informatikai Tanács állásfoglalja az „információs társadalom” értelmezéséről (2005). *Információs Társadalom*, 5(3), 7–9.
- BARTÓKI-GÖNCZY Balázs (2018): *Az online közvetítő szolgáltatók mint az információhoz való hozzáférés új kapuói*. PhD-értekezés. Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Doktori Iskola. Online: https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12332/file/Bart%C3%B3ki_G_dolgozatv.pdf
- Conseil d’État (2014): – *Le numérique des droits fondamentaux, La documentation française*. 2014. szeptember 8. Online: www.conseil-etat.fr/publications-colloques/etudes/le-numerique-et-les-droits-fondamentaux
- D10 – European Commission (1995): *Europe and the Global Information Society: Recommendations to the European Council: Conference G7–Raport BANGEMANN*. Publications Office. Online: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/44dada6a-937d-4cb3-be07-0022197d9459/language-en>
- DOMINEK, Dalma (2025): The Flow-Based Education Model: Ethical Use of AI and Digitalisation in Education. In NARESH, Singh – RAM, B. Ramachandran (szerk.): *Handbook of Global Philosophies on AI Ethics: Towards Sustainable Futures*. London: Routledge, Chapter 10.
- Európai Számvevőszék (2024): *Az Európai Unió törekvései a mesterséges intelligencia terén*. 2024/8. különjelentés. Online: www.eca.europa.eu/ECAPublications/SR-2024-08/SR-2024-08_HU.pdf
- GOMBOS Katalin – STRIHÓ Krisztina (2022): A közösségi platformok és a Digitális Európa program magánjogi elemei. In TÖRÖK Bernát – ZÓDI Zsolt (szerk.): *Az internetes platformok kora*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 149–173.
- Jean-Claude Juncker nyitóbeszéde, Strasbourg, 2014. július 15. Online: https://commission.europa.eu/system/files/2019-11/juncker-political-guidelines-speech_hu.pdf

- Kaspersky [é. n.]: What is a Digital Footprint? And How to Protect It from Hackers. *Kaspersky.com*. Online: www.kaspersky.com/resource-center/definitions/what-is-a-digital-footprint
- KISS György (2021): A digitális platformok által kínált foglalkoztatás társadalmi, gazdasági hatásai és a jog válasza. (Internetes platformok kora konferencia-előadás, 05. 27.)
- KOVÁCS M. Péter – SZONDI Ildikó (2003): Úton az információs társadalom felé. *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica*, 63(13). Online: https://acta.bibl.u-szeged.hu/7157/1/juridpol_063_fasc_013_001-020.pdf
- LAPSÁNSZKY András szerk. (2016): *Közigazgatási jog I. Az e-közigazgatás szakigazgatási alapjai*. Budapest: Wolters Kluwer.
- LEERSEN, Paddy (2024): The DSA's First Shadow Banning Case. *DSA Observatory*, 2024. augusztus 6. Online: <https://dsa-observatory.eu/2024/08/06/the-dsas-first-shadow-banning-case/>
- MAJÓ Zoltán (2006): Úton az információs társadalom felé: tudjuk-e, hová tartunk? *Információs Társadalom*, 6(1), 30–39.
- MANGOLD, W. Glynn – FAULDS, David J. (2009): Social Media: The New Hybrid Element of the Promotion Mix. *Business Horizons*, 52(4), 357–365. Online: <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2009.03.002>
- MENYHÁRD Attila (2021): Az információs technológiai fejlődés hatása az állami szerepvállalásra. In TÖRÖK Bernát – ZÓDI Zsolt (szerk.): *A mesterséges intelligencia szabályozási kihívásai. Tanulmányok a mesterséges intelligencia és a jog határterületeiről*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 67–87.
- MÜNDGES, Stephan – PARK, Kirsty (2024): But Did They Really? Platforms' Compliance with the Code of Practice on Disinformation in Review. *Internet Policy Review*, 13(3). Online: <https://doi.org/10.14763/2024.3.1786>
- NAGY Tamás (2010): *Vélemény 2.0 – közösségi média könyv*. Online: <https://mek.oszk.hu/10300/10353/10353.pdf>
- NEMESLAKI András (2020): Platformgazdaságtan – kétoldalú piacok elmélete. In SASVÁRI Péter (szerk.): *Informatikai rendszerek a közszolgáltatban I*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 169–188. Online: https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/15909/732_Informatikai_rendszerek_kozszolgalatban.pdf;jsessionid=C230C49FBAD97F3606678687EF724CA1?sequence=1
- SIMON Emese Réka (2022): A mesterséges intelligencia kihívásai a szellemi tulajdon védelmének területén. In STRIHÓ Krisztina – SZEGEDI László (szerk.): *Európai szabályozáspolitikai kihívások*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 131–138.
- SHAPIRO, Carl – VARIAN, Hal R. (2000): *Az információ uralma. A digitális világ gazdaságtana*. Ford. Szikinger Péter. Budapest: Geomédia Kiadói Rt.
- STRIHÓ Krisztina (2009): Elektronikus kereskedelem kontra fogyasztóvédelem. In HETESI Erzsébet – MAJÓ Zoltán – LUKOVICS Miklós (szerk.): *A szolgáltatások világa*. Szeged: JATEPress, 127–141.

- STRIHÓ Krisztina (2013): Az információs társadalom és az e-közigazgatás. In PAPP Tekla (szerk.): *A jó állam aspektusai, perspektívái*. Szeged: Pólay Elemér Alapítvány, 85–93.
- STRIHÓ Krisztina (2020a): *Az elektronikus kereskedelem. A kereskedelem digitalizációjának alapvetései*. Budapest: Wolters Kluwer.
- STRIHÓ Krisztina (2020b): Az influencer jogi megítélése. *Jogtudományi Közlöny*, 75(4), 174–179.
- STRIHÓ Krisztina (2024): A közvetítő szolgáltató felelőssége a bírói gyakorlat tükrében. In KOLTAY András – SZIKORA Tamás – LAPSÁNSZKY András (szerk.): *A vadnyugat vége? Tanulmányok az Európai Unió platformszabályozásáról*. Budapest: ORAC, 501–515.
- SZABÓ Katalin – HÁMORI Balázs (2006): *Információgazdaság. Digitális kapitalizmus vagy új gazdasági rendszer?* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- SZILÁGYI Pál (2012): A kétoldalú piacok versenyjogi megítélése a médiapiacokra tekintettel. In *Medias Res*, 1(1), 80–90. Online: <http://real.mtak.hu/108587/1/media-tudomany-a-ketoldalú-piacok-versenyjogi-megitelese-a-mediapiacokra-tekinettel-cikk-15.pdf>
- SZŰCS Anikó Edit (2021): Piacmeghatározás a versenyjogi eljárások során. *EU Jog online szakfolyóirat*, 1(4), 2–6.
- TARIQ, Muhammad – WAHID, Fazal (2011): Assessing Effectiveness of Social Media and Traditional Marketing Approaches in Terms of Cost and Target Segment Coverage. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 3(1), 1049–1074. Online: www.researchgate.net/profile/Yakup-Durmaz-3/publication/229998023_A_Theoretical_Approach_To_Concept_Of_Green_Marketing/links/0fcfd5012332c5f26a000000/A-Theoretical-Approach-To-Concept-Of-Green-Marketing.pdf
- Z. KARVALICS László (2007): Információs társadalom – mi az? Egy kifejezés jelentése, története és fogalomkörnyezete. In PINTÉR Róbert (szerk.): *Az információs társadalom. Az elmélettől a politikai gyakorlatig*. Budapest: Gondolat – Új Mandátum, 29–46.
- ZÓDI Zsolt (2019): Kódokba zárt jog. Néhány gondolat az új AVMS irányelv kapcsán. In *Medias Res*, 8(2), 169–186. Online: <https://media-tudomany.hu/wp-content/uploads/sites/13/2019/12/imr-2019-02-01.pdf>
- ZÓDI Zsolt (2021): A platform, mint az információs kapitalizmus fő szervezési mechanizmusa. In GYÉKICZKY Tamás (szerk.): *Határtér: Digitális kihívások a jogban*. Budapest: Patrocinium Kiadó, 55–118.

Jogi források

2023. évi CVIII. törvény a fenntartható finanszírozás és az egységes vállalati felelősségvállalás ösztönzését szolgáló környezettudatos, társadalmi és szociális szempontokat is figyelembe vevő, vállalati társadalmi felelősségvállalás szabályairól és azzal összefüggő egyéb törvények módosításáról. Online: <https://njt.hu/jogszabaly/2023-108-00-00-10>
- Az Európai Parlament és Tanács (EU) 2021/694 rendelete (2021. április 29.) a Digitális Európa Program létrehozásáról és az (EU) 2015/2240 határozat hatályon kívül helyezéséről. Online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX:32021R0694>
- A Tanács (2020/C 202 I/01) következtetései Európa digitális jövőjének alakításáról. Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a2020009.cou>
- Európai Tanács [é. n.]: *Európai zöld megállapodás*. Online: <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/european-green-deal/>
- Európai Bizottság (2018): *Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a Digitális Európa Programnak a 2021–2027 közötti időszakra történő létrehozásáról*. COM(2018) 434 final. Online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018PC0434>
- European Commission [é. n.]: *The Digital Economy and Society Index (DESI)*. Online: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/digital-economy-and-society-index-desi>